

Romové a Bible

Romové Bibli často nečtou, ale žijí ji. Příběhy našich chudých bývají neméně dramatické než ty, které čteme v Knize knih. Bible navádí k tomu, aby do ní člověk vstoupil. Je lákavé číst si Nový zákon a v duchu se procházet s Ježíšem po Genezaretském jezeře, při četbě spoluprožívat dobrodružství krále Davida a Mojžíše. Vedou nás k tomu i spirituály, v nichž se plynule prolíná biblická doba i současnost jejich anonymních autorů, řeka Jordán se proměňuje v Misissipi, přes níž se přechalo z otroctví do svobody.

Bible často připomíná pohádku – či spíše naopak, křesťanské pohádky se svým optimistickým vyzněním zřejmě často inspirovaly Bibli. Biblické příběhy často drží palce různým outsiderům, princeznu a s ní půl království nezískává nejstarší bratr, ale nejmladší otloukánek David, Desatero přikázání nedostávají Egypťané ani Babyloňané, vůdčí národy starověku, ale malinký Izrael. Živě si vzpomínám, jak jsem v dávných dobách bezútešného reálného socialismu navštěvovat evangelickou církev a při četbě knihy Exodus si říkal: "Izrael v otroctví – to jsme my! A jednou i nás Hospodin z našeho otroctví vyvede." Šlágrem tehdy byl upravený spirituál "Petře Petře zahod' síť, vezmi meč a pojď se bít, Českou zem dostat ven z okovů", který je převráceným příběhem o Petrovi, sekajícimu při Ježíšově zatýkání ucho (Lk 22,50 par.).

O něco později jsem si přečetl v Pesachové Hagadě zdůvodnění, proč jíst nekvašený chléb - macesy, z Exodu 13,8 "V ten den řekneš svým dětem: „To kvůli tomu, co pro mě udělal Hospodin, když jsem vycházel z Egypta.“", spojené s krásnou písničkou *vehi sheamda*, "to platí pro naše otce i pro nás, protože proti nám nepovstal jen jeden, aby nás zahubil, ale v každé generaci povstávají proti nám, aby nás zahubili. Svatý, budiž požehnán, nás zachránil z jejich ruky." "To není tak jednoduché", řekl jsem si, "můžeme se sice pokládat za duchovní dědice, vztahující na sebe, že i oni jsou potomky Abrahama a všech dalších nositelů biblické tradice, jenže jsou tu s námi také potomci tělesní, jimž je tato tradice určena na prvním místě - a ti na svou kůži prožívají nenávist, způsobenou tím, že jsou vyvoleni, dodnes."

Několik let poté jsem už žil v Jeruzalémě v době, kdy tam vrcholila vlna teroristických útoků po vraždě Jicchaka Rabina, kdy během jednoho týdne zahynulo ve městě velikosti Brna při různých útocích na 60 Izraelců. Najednou jsem viděl sám sebe v jiné perspektivě - byl jsem poměrně blahobytný student, který věděl, že po roce se vrátí do pokojné České republiky se světově uznávaným prezidentem Václavem Havlem, a i když jsem žil v Izraeli, nemusel jsem nést jho života běžných izraelských občanů s všeobecnou brannou povinností a stálým ohrožením terorismem.

Problém nastal ve chvíli, když se člověk podíval do tábora "protivníků". Palestinci rozhodně nejsou Bohem zavržení Pelištejci, to mi bylo už tehdy jasné. Jsou mezi nimi křesťané - a tedy mí souvěrci, a muslimové, kteří spolu s křesťany a s Židy věří v jednoho Boha. Takže ani oni nejsou žádní modláři a existence židovského státu mnoha z nich přináší těžkosti. Moje vlastní pozice pozorovatele byla ovšem mnohem bezpečnější a pohodlnější - jako Češi jsme to měli dobré na obou stranách, v různých dobách jsme dodávali zbraně střídavě Izraeli a arabským státům. Židé i muslimové ve Svaté zemi mají ke křesťanům převážně dobrý vztah. U Židů jsem to měl kvůli svému vzhledu i rodině o trochu lepší, na území Palestiny jsem raději jezdil se svými německými přáteli, kteří tam jsou velmi vítáni...

Ve Vltavě i v Jordánu uplynulo ještě něco vody, a já se vrátil do České republiky a stal se farářem. Jednou mě překvapila má židovská teta, která mi vyprávěla o nárůstu nenávisti ve společnosti - a zdůvodňovala to vztahem k Romům: Tak, jako se chovali lidé dřív k nám, se dneska chovají k Romům: Říkali o nás, že krademe a smrdíme - a nebyla to pravda. Dneska se to říká o Romech - a také to není pravda. V té době se teta kamarádila také s Milenou Hybšmanovou, "matkou zakladatelkou" české romistiky, která později tragicky zahynula v Jižní Africe. Sám jsem tehdy nárůst nenávisti nijak nepozoroval, i při rozhovoru s tetou jsem si říkal, že starší lidé vždycky vidí společnost jako zkaženou a svou současnost vnímají jako začátek apokalypsy.

Jenže uběhlo dalších pár let a na Šluknovsku vypukly pochody nenávisti proti sociálně vyloučeným lokalitám, kdy už se začaly zapalovat kontejnery na odpadky, létaly kameny do oken

"nepřizpůsobivých" i proti policii a tekla krev. Najednou už jsem nebyl tím nezúčastněným pozorovatelem, jako v době, kdy jsem žil v Izraeli, vždyť se to odehrávalo v mé vlasti. Při některých z těchto pochodů jsem byl na ubytovnách, pod jejichž okny skandoval nenávistný dav, nebo při bohoslužbě před nimi. "Co by se stalo, kdyby dav zaútočil a podařilo se mu prorazit policejní zátarasy?", tázali se tehdy jistě mnozí. "My jsme ta slušná většina", zaznívalo tedy od demonstrantů i jejich příznivců, "chceme vyjádřit jen nesouhlas s nepřizpůsobivými občany". "Vidíte, nikde žádné násilí nebylo", napsala jedna učitelka mateřské školy z Českých Budějovic jako komentář k fotografii, jíž svolávala na další protiromský pochod. A tak v pochodech šly maminky s kočárky i mnoho lidí, oblečených jak do kostela na mši. Krásná šlupka ovšem spadla, když dav narazil na policii, přehražující mu cestu. Začal nenávisně nadávat a útočit na ni dlažebními kostkami (to už jsem neviděl, protože jsem přešel do druhého tábora). Cestou z demonstrací jsem přemýšlel o tom, jak to vypadalo ve Východní Evropě před sto lety. V Rusku, na Ukrajině i jinde tehdy vrcholila vlna pogromů, dílem spontánních, jindy vyvolaných státem.

Vybavil jsem si dva z nich. Jeden je popsán v půvabném muzikálu Šumař na střeše, kdy dav přitáhne k domu všeobecně oblíbeného mlékaře Tovjeho a policista se mu omluví, že mají nařizeno, že musí něco zničit, a co že to má být. "Kůlnu, už jsme ji stejně chtěli strhnout", odpoví Tovje. A tak se zapálí kůlna, rozbije jedno okno, a dav vesničanů se s omluvami a srdečnými pozdravy rozchází domů na oběd. Druhý pogrom nebyl literární, ale skutečně proběhl roku 1903 v Kišiněvě. Zahynulo při něm asi padesát Židů, často velmi krutým způsobem, a mnoho židovských žen bylo znásilněno. Pogrom vyvolal mezi východoevropskými Židy vlnu hrůzy, která měla za následek masové vystěhovávání do Západní Evropy, USA i do tehdy ještě turecké Palestiny. Laskavý soubor povídek Tovje der Milchman (Mlékař Tovje) Šoloma Alejchema ostatně končí stejně - Židé z celé oblasti mají nařizeno se vystěhovat a Tovje odchází ve smutném průvodu se svými souvěrci a všemi svými dcerami. Přidává se k němu dokonce i ta, která "zradila víru" a z lásky se nechala pokřtít. Výsledek obou pogromů - laskavého z novely i krutého z reality - pak byl vlastně stejný.

Jak by to tedy vypadalo, kdyby policie při těch různých pochodech nenávisti nezasahovala? Někdy jistě poměrně pokojně - nespokojení lidé by skandovali své názory pod okny ubytoven a pak se rozešel domů na oběd - to jsem ostatně vícekrát zažil. Jenže jiné okamžiky - některé jsem viděl na vlastní oči, jiné v televizi - mi nejdou z hlavy. Dav hrubě spílající zraněnému policistovi, ležícímu na zemi, připomíná nejspíše řádění nacistických bojůvek v Sudetech těsně před obsazením pohraničí, jak to trefně komentoval jeden českolipský psycholog. Kdo si čte komentáře k článkům na internetu, může snadno nabýt dojmu, že nenávistné myšlení není v naší společnosti ojedinělé, ale převažující.

"Ať si táhnou tam, odkud přišli, nepatří sem!", je názor, který se objevuje znovu a znovu. Cílem pochodů i dalších protiromských vystupování tedy bylo zbavit se Romů. Jakoby za všechny problémy mohli Romové (tak si to alespoň podle průzkumů myslí naši středoškoláci, kteří Romy v průzkumu z roku 2012 za největší problém České republiky). V apokryfním dodatku ke knize Ester čteme dopis s rozkazem k pogromu, který rozesílal král Artaxerxes (Achašveroš). Působí dojmem, jakoby chtěl moudrý a laskavý panovník vyřešit těžký problém, bez něhož nastane takřka ráj na zemi: "Veliký král Artaxerxes knížatům a místodržícím... rozhodl jsem se, že budu spravovat životy poddaných za všech okolností bez bouří, že obnovím v království pořádek a bezpečnost cest až k hranicím a zajistím všem lidem vytoužený mír. Dotázal jsem se svých rádců, jak by se to dalo provést. Muž, vynikající u nás svou rozvážností, osvědčený nekolísavou oddaností i pevnou věrností... jménem Haman nás upozornil, že ve všech kmenech po světě je přimíšen jakýsi nepřátelský lid, který je svými zákony v rozporu s každým národem a stále obchází královská ustanovení... takže království nemůže dojít klidu. Proto jsme vám nařídili... abyste všechny s ženami i dětmi do kořene vyhubili nepřátelskými meči, bez slitování a bez výjimky... aby nám pro budoucí čas nechali naše záležitosti trvale klidné a bez otřesů." (Est 3,13a-g)

Teta měla tedy pravdu. Jak jsem poznal mnoho Romů, tak pro společnost nepředstavují žádné zvláštní nebezpečí, stejně jako je nepředstavovali Židé v Německu a Perské říši. To jen umanutá nenávist několika jedinců je tak chtěla vidět a podařilo se jí přesvědčit i ostatní. Dějiny nám ukazují, že když se nějaký národ zbaví nenáviděné menšiny, dopadne to úplně jinak, než čekal.

Španělsko po vyhnání Židů a muslimů zažilo přes všechno zlato, které si dováželo z kolonií, neodvratný úpadek z vůdčí země Evropy 15. století až k zchudlému státu století 18. a 19., Němcům za poslední světové války se nedařilo lépe přes to, že hned na jejím začátku vyvraždili v rámci euthanastického programu většinu duševně nemocných v celém národě. Poválečné Evropě, jíž chyběla většina Židů i velké části dalších národů a národností (Sintů, Romů, Bělorusů, Poláků) proto také nebylo lépe. Jak se točilo kolo dějin, po válce jsme to byli zase my, kdo vyháněl - tři miliony Němců se - pokud přežili odsun - většinou dobře uchytilo ve své staronové vlasti. Jenže Sudety, odkud pocházeli, bez nich poklesly do kraje bídy a dosud se nevzpamatovaly. Kulturně jejich vyhnáním definitivně skončil genius loci Prahy jako města města tří navzájem se obohacujících kultur - české, německé a židovské. Jak by se nám jako Čechům dnes žilo, kdybychom nevyhnali Němce? Třeba bychom dokázali překročit vlastní stín a přestalo by platit rakouské přísloví "Chceš si zkazit náladu? Zastav se s Čechem."

Ale zpátky k Bibli a k Romům! Jedním z hlavních témat Bible je cesta z egyptského otroctví do svobody zaslíbené země. "Tehdy jsme byli otroci, dnes jsme svobodní", cituje se při oslavě Pesachu z Hagady. Židé to citovali i v dobách, kdy sami otroctví prožívali, jak to popisuje například I.B.Singer v novele Otrok. Egyptské i babylónské otroctví bylo založené na pracovním využívání otroků. Jak vypadají moderní formy otroctví? Mají více forem - od práce za nepřiměřeně nízký plat přes přehnané využívání zaměstnanců a různé podoby sexuálního otroctví, až k tomu, že chudí lidé (mezi nimi je i nemálo Romů) se stávají komoditou, s níž se obchoduje - legální firmy vykupují od lichvářů jejich dluhy, které se jim pak strhávají přímo z životního minima, na ubytovnách platí za jeden malý pokojík bez příslušenství, obývaný velkou rodinou, často kolem 12.000,- Kč měsíčně, na radu "spřátelených" obchodníků si pořizují tarify mobilních telefonů, které jsou velmi nevýhodné a zdravotní pojištění u pojišťoven, s nimiž žádný lékař v kraji nemá smlouvu. A tak se v průběhu dějin díky technologické revoluci stali z otroků, kteří dřeli až do úmoru, moderní otroci, kteří práci nemohou získat, i když by chtěli.

Naše téma Romové a Bible má však také světlé stránky. Vždyť v Bibli toho najdeme také mnoho povzbudivého a optimistického, co se dá vztáhnout i do naší současnosti. Bible doceňuje statečnost - čteme v ní o odvaze pasáčka Davida, statečnosti obránců Jeruzaléma proti Asyřanům i Babylóňanům. Literární pomník zoufalé židovské odvahy vystavěl ve svém líčení obrany Gamly a Masady proti Římanům Josephus Flavius. V modernější době je ještě v živé paměti izraelská válka za nezávislost, kdy nemnozí a špatně vyzbrojení Izraelci vítězili díky bojovému odhodlání nad přesilou svých nepřátel (1948) i zoufalé obranné boje na Sinaji v době Jomkipurové války (1973). Když předminulé léto táhnul ve Varnsdorfu tisícíhlavý dav proti místním ubytovnám, vyšli z nich muži ven, připraveni hájit holýma rukama své rodiny i domovy. Pozorovali jsme svalnaté muže z protějšího chodníku a shodli se, že se nám jejich postoj líbí. V Budějovicích pak patnáct romských mladíků vyběhlo proti osmdesáti extremistům, kteří se za demonstraci vloudili až na sídliště Máj a zahnal je na útek. Vzpomněl jsem si přitom na vyprávění svých izraelských přátel o válce za nezávislost, v nichž porazili přesilu nepřátel ne proto, že by měli lepší výcvik či více odvahy, ale prostě proto, že neměli krytá záda a tak ani možnost prohrát. "Pomněte na váš první boj, ježto jste malí proti velkým, nemnozí proti mnohým ... statečně bojovali", vzpomínal Žižka na bitvu u Sodoměře. Že by pravými dědici Žižkovými byli dnes lidé, proti kterým se pořádají pochody nenávisti?

Když čteme Bibli a přitom hledáme, kde najdeme situace, podobné těm, jež prožívají naši Romové, začne se vtírat nepříjemná otázka: Pokud jsou na tom Romové podobně, jako byli Izraelci v Egyptě a v Babylónské říši, jakou roli pak hrají Neromové, Češi z majority? Jsou to Egypťané či Babylóňané? Jenže "Češi z majority" nejsou jen ti druzí, ale je jimi i pisatel těchto řádek. Biblické příběhy do sebe vtahují, jak jsem již zmínil. Jenže co když se člověk cítí vtahován do negativní role? Je to nepříjemné, jenže právě ten nepříjemný pocit může pomoci k tomu, že ho člověk nezažene, ale přijme, vstane od Bible a začne něco dělat. Cítit se být v roli negativních biblických hrdinů může pomoci k tomu, aby člověk nečetl Bibli jako pohádku, ale jako knihu, která ho vysílá do života, v tomto případě za jeho bratry a sestrami, Romkami a Romy.

Biblické příběhy netendují jen ke špatným koncům, ale ke smíření, smíruje se Jákob s

Ezauem, Josef se svými bratry, a jak věříme, tak na konci dějin dojde k úplnému smíření mezi lidmi i v přírodě. Před Beránkovým trůnem, kde budou Boha chválit lidé všech ras a národů, přestane být důležitá barva kůže, na povrch totiž vystoupí jiná vlastnost - schopnost se radovat a připojit se k Boží chvále.

Když se účastním romských bohoslužeb, nově mi zaznívá verš z žalmu 118: Hospodin je síla má i moje píseň; stal se mou spásou. Radost a hudba, jak ji prožívají Romové, je nenapodobitelná, dá se jen spoluprožívat. A tak mi zbývá se těšit na chvíli, kdy se sejdeme z různých okamžiků dějin i míst a konečně se nikdo nad nikým nebude pohoršovat. A kdo by se měl první přidat ke křepčení krále Davida, než Romové?

(Revue SKŽ a Unitaria)